

המטרת ס'ם בשבת לשם חימום האויר

א) בנדון השאלה אם מותר להמטיר מים בשבת על שטח זרוע בכדי לחמם את האויר ע"י התאדות המים ולמנוע בזה אבדן היבול הסובל מקור ואם לא יחממו את השטח ע"י ההמטרה קיים חשש של הפסד הזרעים. כונת ההמטרה היא כאמור רק לקיים את הזרעים ע"י חמום האויר ולא בכדי להשקות את הזרעים כי המדובר הוא שאין הזרעים זקוקים כלל וכלל להשקאה, וההמטרה נעשית טפות טפות, שלא כדרך השקאה רגילה.

לכאורה אם נדון בדבר עצם מלאכת השקאה הרי פשוט הוא מכיון שכאן אין שום מטרה להשקאת הזרעים, ולפי השואל הרי אין הזרעים גם זקוקים למים ולולא הקפאון לא היו משקין אותם א"כ אין השקאה זו צריכה לגופה וגם אין שום כונה להשקאה, ונראה כדבר פשוט שבמקרה דנן עדיף מפסיק רישא דלא ניחא ליה, הואיל והמים מזיקים לזרעים ומשתדלים בכל האפשרות שהמים לא יזרמו בכח על הזרעים וכל כונת מלאכה זו היא רק שהאויר יתחמם, א"כ הרי אין זו בכלל מלאכת השקאה. שהרי זה לגבי מלאכת ההשקאה כמקלקל גמור ועדיף מפסיק רישא דלא ניחא ליה אשר במחלוקת שנויה כידוע בין הערוך ושאר הראשונים, כי במקרה שמקלקלים את הזרעים הרי מלאכה זו חורגת ממסגרת מלאכת השקאה וחסרה לגמרי צורת מלאכה. ודומה בדומה למי ששופך מים על עצים ואבנים. ונראה עוד שמלאכה כזו אינה נכללת אפילו בגדר מקלקל (שכידוע ששיטת רש"י (ע"י ב"ק ל), שגם מקלקל נקראת מלאכת איסור לגבי ההלכה של קילבד"מ), כי זהו דוקא במקרה שבעצם המלאכה אין שינוי אלא שבמקום לתקן, היא באה כעת לקלקל כגון מבעיר וכדומה שעצם המלאכה הוא דומה במקלקל כמו במתקן, ולכן סובר רש"י שיש בה מלאכת איסור, אבל בדין ההשקאה מכיון שאם שופך על עצים ואבנים אין בה שום מלאכת איסור כי אין עליה שם מלאכה וכמו כן אם שופך מים על זרעים ואינו מתקנם אלא מקלקלם אין על המלאכה שם מלאכת איסור אלא מלאכת היתר, וכשם שמלאכה כזו במקום שאין זרעים אין עליה שם איסור, וכן לרבה שסובר בריש מ"ק כי משקה מים חייב משום חורש היינו שע"י ההשקאה הוא מרפה את הקרקע שהצמחים יגדלו וירבו, אבל אם יש שטח זרוע שאין הזרעים זקוקים למים אפ"ל שאין בזה משום מלאכת חורש, אף שיתכן שמרפה את האדמה אבל מכיוון שאינו צריך את ההשקאה לשטח זה אין בריפווי זה של הקרקע משום הכשרה לזריעה ואין בזה שם מלאכת איסור בדומה לשופך מים על קרקע מרוצפת. וידועה סברת המ"מ שהשתמש בכמה מקומות, שקטיעת קיסם כשאינו רוצה לעשותו כלי אין על זה שם מלאכה וכן ע"י בפ"ב מהל' שבת במכבה גחלת של מתכת שאם אינו מכוון

לעשות כלי אין עליה שם מלאכה, ואם כי אינו דומה לגמרי שהרי במקרה דנן מלאכת השקאה היא מלאכה הקובעת לעצמה גם בלי כוונה ואינה דומה לקטימת קיסם או למכבה גחלת, אבל כאמור מכיון שמצינו שעצם המלאכה אין עליה שם מלאכת איסור אם שופך על שטח שאינו זרוע א"כ כל האסור נובע מזה שמצמיח את הזרעים או שמרפה את הקרקע כהכשרה להצמחה, אבל במקרה שאינו צריך למים אין זו מלאכת השקאה, וחסר לה לגמרי צורת המלאכה¹). ועי' במשנה ברורה סי' של"ו שהק' למה מותר לשפוך בשבת שאר משקים שאינם מצמיחים אם חייבים משום חורש, נהי שאין מועיל לזרעים מ"מ הוא מועיל לקרקע, כלומר לפי השיטה שחייבים במשקה משום חורש א"כ חייבים אפילו אם משקה שטח בלתי זרוע כי מ"מ הוא מרפה את הקרקע. אך לפי המבואר למעלה הרי פשוט הוא שאם אמנם כשאין זרעים והוא צריך לחרישה אז יש לחייבו על ההשקאה כי מרפה את הקרקע אבל אם יש זרעים שאינם זקוקים למים שאין בהשקאה זו שום צורך, הרי הוא כשופך על עצים שאין זו מלאכת השקאה, ואכן משמע שגם המשנה ברורה התכוון בתירוצו לפירוש זה, וז"ל ושמא י"ל שלא אמרו בזה משום חורש רק היכי שהוא מועיל לזרעים ג"כ אבל היכי שהוא מקלקל לזרעים אפ"ל שאין מתיפה הקרקע ומסיים שזה דוחק. ולפי ענ"ד אין בזה משום דוחק וכמו שביארנו מכיוון שכל מלאכת ההשקאה מותנית בתנאי שהמטרה היא לגדול זרעים או לחרישה, נמצא שהמטרה מהוה גורם חיובי במלאכה זו, ובלי המטרה אין עליה שם מלאכת איסור, כי עצם ההשקאה בלי מטרתה מותרת היא כמו שביארנו למעלה.

ב) וכבר למדנו גם כן מדברי הר"ן סו"פ י"ד בשבת שמסיק שם הואיל וסחיטה אינה אלא תולדה דדש לכן אם אינו סוחט למטרת המים אין בו שום איסור וכמו בסוחט כבשים שאין בו שום איסור, הסברת הר"ן היא במיוחד לתולדות, שאם במקרה אינן דומות במטרתן לאב אף שיש בהן לכאורה אותה צורת המלאכה בכל זאת אם אינה דומה לאב במטרתה אינה נכללת בסוג מלאכה זו, ולכן פשוט בנידון דידן שאם מקלקל בהשקאה זו הרינו יכולים לדון מדברי הר"ן בק"ו שאין בזה משום דמיון לאב לא מטעם זרוע ולא מטעם חורש²).

1) נראה שיש מקום לחלק בין שהמים מצמיחים אלא שזה באופן שאין מזה תועלת אלא קלקול, לבין שאין המים מצמיחים כלל כשהגיעו הצמחים לשיעור אפשרות גידולם, והמים לא פועלים הצמחה אלא אדרבא מרקיבים הזרע. כי כל שזה מצמיח אלא באופן שמקלקל יש בזה עכ"פ איסור דרבנן, וראי' מחופר גומא ואינו צריך אלא לעפרה באופן שמקלקל האדמה, ואעפ"כ יש בו איסור דרבנן שלא אמרו בזה אלא פטור (שבת ע"ג: ביצה ח' ותוס' שם), ואעפ"י שחופר אינו אלא תולדה דחורש לדעת רש"י (שבת מ"ו: ד"ה איסורא), אכן כשאינם מגדלים כלל אלא מרקיבים בזה ודאי מסתבר שאין שום איסור, כי גם זריעה עצמה דהיינו שימת גרעינים בקרקע אינו אלא בתנאי שהאדמה מסוגלת להצמיחם משא"כ בזרוע בחרסית וכיו"ב ודאי שאינו אלא כטומנם בכד, שאין כאן זריעה כלל.

העורך

2) הרהמ"ח שליט"א נוקט כונת הר"ן להבדיל בזה בין תולדה לאב, וממילא כללי

גם התוס' בשבת ע"ג שאם זומר וצריך לעצים חייב שתים אחת משום קוצר ואחת משום נוטע, וכתבו התוס' בד"ה וצריך לעצים: נראה דאפילו לר"י דמחייב מלאכה שאינה צריכה לגופה בעינן צריך לעצים דלא מקרי בעצים קוצר אלא בענין זה מידי דהוה אקורע ע"מ לתפור ומוחק ע"מ לכתוב, וכמו בשלקות שסחטן לגופן מותר למימיהן חייב חטאת ואמאי שרי לגופן ליהוי כמלאכה שאינה צריכה לגופה אלא טעמא לפי שאין דרך דישה בכך, עכ"ל. התוס' הרחיקו לכת יותר מהר"ן שאפילו באב אם אין דרכו בכך אין בו דין מלאכה שאינה צריכה אשר במחלוקת שנוי אלא יוצא מכלל מלאכה וגם מותר לגמרי בלי שום סרך איסור שהרי התוס' מדמין לקורע שלא ע"מ לתפור ולשלקות שסחטן לגופן מותר³). וכוונתם להוכיח שאם מותר לגמרי בשלקות שסחטן לגופן הרי ע"כ שאין הפטור מטעם מלאכה שאצל"ג שעכ"פ לכתחילה אסור, אלא ההיתר הוא מפני שאין על זה שם מלאכה כי צורת המלאכה של קוצר היא דוקא אם יש לה מטרה אבל אין צריך לעצים אין זו צורת המלאכה שהתורה אסרה מכיון שמלאכה זו אין דרכה בכך, וכן בקורע

של הר"ן הוא גם בתולדות של מלאכות אחרות ומכאן מגיע שהר"ן והתוס' חולקים וע"ז. אולם אם כך יקשה ע"ז מחופר גומא וכו' שכנ"ל לרש"י אינה אלא תולדה, ואעפ"כ הי' חייב לר"י אם לא מצד שהוא מקלקל. וכן יש לדון בעצם הסברא, שאם האב דהיינו הדש מיקרי דש גם כשאינו צריך לו, למה לא יתחייב על התולדה בדומה לו, והאמת נראה שכונת הר"ן שכיון שאין מפרק אב עצמי, כי ע"כ אין לומר שאב זה שונה מדש שבדש עיקר ההקפדה על היוצא מן הדישה, ואילו מפרק ההקפדה על הנשאר לאחר ההוצאה, כי או הי' מקום לחייב מבלי להקפיד מה נעשה מהיוצא ממנו דהיינו מהמשקה, אבל מאחר שאין מפרק אלא תולדה דדש, הרי שיש להשוותו לדש, ובדש עיקר המלאכה מצד התבואה דהיינו מה שיוצא מהנידוש, וע"כ גם במפרק ההקפדה היא בעיקר על המשקה, וכל שזה הולך לאיבוד אין ע"ז שם דש ולא שם מפרק. ואין כונת הר"ן לחלק בין האב לתולדה אלא אדרבא לתת לתולדה דהיינו המפרק את דין האב דהיינו הדש. ומכאן שהוא דין מיוחד במלאכת דישה ואין רא"י מזה לשאר מלאכות, כגון זורע וחורש דנידון שלנו. ובדעת התוס' יש לעיין סנהדרין כ"ו ד"ה לעקל ומהרש"א שם וכן התוס' מ"ק ב: שמציין שם, וצ"ע.

העורך

(3) כרך הרהמ"ח שליט"א דין קורע שלא ע"מ לתפור עם דין שלקות שבשניהם הוא מותר לגמרי. ואין הדבר כן שקורע ודאי אסור גם כשהוא קלקול מוחלט, כלשון המשנה והקורע בחמתו, וכל המקלקלין פטורין, נראה מזה בפירוש שלא רק כשקורע בחמתו ומחמת משאצל"ג אלא גם כשמקלקל לגמרי בקריעה פטור אבל אסור. וכ"ה ברמב"ם פ' כ"ג מה' שבת. והטעם שבשלקות המדובר שאינו עומד להשתמש במימיהם כלל (אם אמנם הם ראויים קצת למי שמעונין בהם שמשו"כ למימיהם חייב), שאל"כ ה"ז פ"ר ולא רק משאצל"ג, וכן אין כונתו כלל להם שבהם עיקר המלאכה, משא"כ בקורע שנעשית מחשבתו שהרי רוצה לקלקל אסור מיהא מדרבנן.

העורך

שלא ע"מ לתפור אין זו מלאכה ומותר לכתחילה מכיוון שכל איסור של קורע הוא דוקא בעל מנת לתפור. וכבר האריכו רבותינו האחרונים בדין זה והוכיחו גם מהריטב"א שפירש בגמ' מכות ג' הפותח בית הצואר בשבת חייב חטאת, כי החיוב הוא מפני שעשה כלי ומפרש שם שאינו חייב משום קורע כיון שלא קרע ע"מ לתפור אבל מחויב משום מכה בפטיש, הרי ג"כ רואים שאף שקורע כאן לתקן שהרי צריך לבית הצואר, אבל מכיוון שאין זו צורת המלאכה של קורע אין בזה משום אסור מלאכה.

מכל הנ"ל יש סמוכין לדברינו שביארנו שאם משקה זרעים במקום שאין שום תועלת וגם במדה ידועה יכולה ההשקאה לקלקל שאין שום איסור בדבר וגם יוצאת מגדר מלאכת מקלקל.

ג) אכן הדברים צריכים עיון בקוצר ואינו צריך לעצים למה מותר לגמרי, הרי לכל הפחות צריכים לדמות למקלקל בצורה כזאת שבעצם המלאכה אין שום שינוי אלא שאינו מחשיב את המלאכה מפני שאינו צריך למטרתה. ואם כי הר"ן מסביר את דבריו בסוחט שאינו אלא תולדה של דש ולכן אם אינו דומה לגמרי לאב אין למלאכה זו מקור לאסור, אבל בנדון של קוצר עצים שאינו צריך להם הדעת נוטה לכאורה שמלאכה כזו לא גריעא ממקלקל והתוס' מדמים הלכה זו לקורע שלא ע"מ לתפור שאין עליה שם מלאכה. אבל לכאורה נראה שיש לחלק בין שתי הלכות הללו.

ד) ונקדים כאן קושית הגרעק"א שהקשה קושיא חזקה על הריטב"א הנ"ל שבקורע שלא ע"מ לתפור אפילו אם מתקן בקריעה זו כגון בפותח בית הצואר אין על הקריעה שם מלאכה וקשה מהגמ' שבת ק"ו שקורע על מתו או בחמתו חייב מכיוון שנח יצרו הרי חייב בשלא ע"מ לתפור אם יש תיקון בדבר ומהו ההבדל בין פותח בית הצואר וקורע על מתו.

ונראה לפענ"ד שיש לתרץ אחרי שנעמוד על מלאכת הקריעה בעל מנת לתפור שחייבים עליה ומקורה הוא כמו שמצינו ברש"י שבת כי יריעה שנפל בה דרנא (תולעת) ומנקב בה נקב קטן ועגול וצריך לקרוע למטה ולמעלה את הנקב שלא תהא התפירה עשויה קמטין קמטין. וזה ברור שעצם קריעה זו אם כי אי אפשר לתת לה שם מקלקל שהרי מרחיב את הקרע למטרת התקן שצריך לתפירה, אבל גם אין מתקן עדיין בקריעה זו הואיל וטרם תפר את הקרע, והקריעה אינה אלא כהכנה לתקן אשר יבא על ידי התפירה, ולכאורה נראה שיש לדמות קריעה כעין זו למלאכה שאין צריכה לגופה מכיון שעצם הקריעה אינו רוצה בה אלא מכיון שצריך תפירות בלי קמטין לכן הוא זקוק להתחיל בקריעת היריעה בכדי להגיע לתפירות ישרות. ואמנם אי אפשר להכחיש שקריעה כזו מעין תקן יש בה. וכאן יש לחקור במהות מלאכה זו של קורע ע"מ לתפור, אם מלאכת הקריעה נחשבת המלאכה אלא שתנאי בדבר שהקריעה תהיה צורך תפירה כי לולא זאת חסר בה השלמות של המלאכה, הואיל והמלאכה במשכן היתה צורך תפירה. או שיש צד לאמר שעצם המלאכה הקובעת את החיוב הוא רק „העל מנת לתפור“, כי הקריעה

אין לה ערך לעצמה ואין צריך לגופה וכל המטרה היא רק לשם תפירה, ולכן „על מנת“ זה הוא הקובע בחיוב. ונראה לכאורה שיש לתלות ספק זה במחלוקתם של ר"י ור"ש, לפי ר"י הסובר כי מלאכה שאין צריכה לגופה חייב היה אפשר לחייב גם על הקריעה כי סר"ס בקריעה זו מיתקנת היריעה שהתפירות תהיינה ישרות אלא שאינה צריכה לגופה, ולכן יש לאמר שעל מנת זה שחושב לתפור אינו בא אלא להשלים המלאכה שהיה במשכן כי המלאכה היתה נשלמת רק בצורה כזאת שקורע על מנת לתפור, אבל לפי ר"ש שסובר מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור, א"כ הקריעה כמו שהיא לעצמה אין בה משום מלאכה ועיקר הקובע בחיוב המלאכה הוא בזה שחושב על מנת לתפור ולולא מחשבה זו אין שום חשיבות למלאכת הקריעה והרי זה דומה לחצי מלאכה כמו עקירה בלי הנחה, וחסר העיקר במלאכה כזו.

(ה) לאור הנ"ל נראה לפענ"ד שדברי הריטב"א אשר מפרש במכות שהחיוב בא לו מטעם מכה בפטיש ולא מטעם קורע אף שבקריעה זו הוא מתקן, זהו לפי ר' שמעון הפוסק במלאכה שאינה צריכה לגופה ולכן אין לנו מלאכת קריעה כלל וכלל ועיקר המלאכה היא רק העל מנת לתפור⁴). אבל לפי ר' יהודה הסובר שגם במלאכה שאינה צריכה לגופה חייב א"כ הרי מתפרש שקורע שהיה במשכן היה ג"כ מעצם המלאכה ולכן אם קורע בצורה שיש התקון השלם אפשר לחייב אותו, והגמ' בשבת ק"ה ע"ב אזלא לפי ר"י הסובר מלאכה שאינה וכו' חייב לכן חייב

4) אם נאמר כהנחתו של הרהמ"ח שליט"א כי אז קשה הדמיון של התוס', שבעוד שבקורע ומוחק עיקר המלאכה היא ההכנה לתפירה ולכתיבה בעוד שבקוצר הרי היא עיקר המלאכה ומנין להצריך התנאי של צריך לעצים. גם עצם הדמיון של קריעה ומחיקה למשאצ"ג אינו עולה יפה שלפ"ז גם הפירת קרקע בשביל יסוד לבנין ג"כ תקרא משאצ"ג. ועי' „מגן אבות“ למוהר"מ באנעט זצ"ל במלאכת קורע, שר"ל מעיקרא הפטור בקורע שלא ע"מ לתפור מצד משאצ"ג משו"כ צריך דוקא ע"מ לתפור, הרי שבע"מ לתפור ודאי שהיא מלאכה הצריכה לגופה. וקושית רע"א (שבת ע"ג) שהעמיד הקושיא על התוס' דידן ועל שיטת רש"י שהובאה בריטב"א (כפי שהביאה שם מהכ"מ) בצוותא חדא גלע"ד לתרץ באו"א. כי כפי הנ"ל התוס' ורש"י אולי בשתי שיטות שונות. לתוס' החסרון בקורע ומוחק שלא ע"מ לתפור ולכתוב הוא מצד מקלקל וכל שיש לו בזה תיקון חייב כמבואר בדבריהם שבתק"ו: לענין קורע על מתו. ופירוש דבריהם כאן נראה כך, כי בחופר גומא וכו' פטור מצד מקלקל, ואעפ"י שמתקן מצד העפר חזינן שהעיקר של מתקן ומקלקל הוא מצד המלאכה שמתחייב עלי, ומכאן שגם אילו הי' מקלקל מצד העפר הי' חייב אילו הי' מתקן מצד הגומא. ומעתה למ"ל קורע על מנת לתפור וכן מוחק ע"מ לכתוב, הרי בזה שזה ראוי לתפור ולכתוב יתחייב לר"י, אעפ"י שאי"צ, מצד משאצ"ג. אע"כ שבקורע ומוחק אי"ח מצד משאצ"ג גם לדעת ר"י, ודוק. אכן דעת רש"י היא כנראה שמושג מקלקל אינו נמדד מצד התועלת אלא מצד טיב המלאכה שהיא מלאכת העדר וסילוק, וע"כ גם בקורע על מתו אעפ"י שמתקן הבגד שלבוש לא מהני, ולכן גם בקורע בית הצואר אעפ"י שמתקן כלפי עצמו, אין זה הופך את עצם מלאכת הקורע למתקן. וזהו כונת המשנה שמכניס הקורע בכלל מקלקל.

תעורר

במשבר בחמתו כי מתקן אצל יצרו. וגם בקורע על מתו אפשר שגם ר' שמעון מודה כי תקון מצוה הוי תקון עיי"ש בתוס' ד"ה הא ר"י והא ר"ש⁵). וח"א הערני כי הגמ' במכות אזלא אליבא דרב אשר הוא סובר כר' יהודה שבת מ"א עיי"ש בסוגיא אבל יתכן מאד שרב סובר כר' יהודה רק בדבר שאין מתכוון, אבל במלאכה שאינה צריכה לגופה סובר כרש"י עיי"ש בשבת מ"ב תוד"ה אפילו, שדבר שאינו מתכון ומלאכה שאינה צריכה לגופה אין להם קשר ישיר אחד עם השני, ומלבד זאת אפשר לאמר שהריטב"א לא נחית לפרש לפי גברי אלא לפי ההילכתא, וידוע שיש פוסקים בדין זה כר' שמעון ולפי ר"ש אין בכלל מלאכת קריעה בכלל המלאכות של שבת ועיקר מלאכת איסור הוא רק על מנת לתפור.

יש להוסיף שאפילו לר"י שחייב בקורע אם יש בזה תקון אפילו שלא ע"מ לתפור כמו בפותח בית הצואר בשבת אבל יתכן מאד שאינו חייב משום אב אלא משום תולדה. כיוון שהאב שהיה במשכן היה ע"מ לתפור, אלא שאנחנו מחייבים גם בקורע אך סו"ס אינו דומה לגמרי לאב ויתכן שיהיה חייב רק משום תולדה.

(אכן יש עוד לבאר דברי התוס' בשבת דף ע"ג אשר חיוו את דעתם שאם קצר ואינו צריך לעצים פטור לגמרי על הקצירה אף שעצם הקצירה מתקנת כשלעצמה והתוס' אזלי אליבא דר' יהודה ובכל זאת פטור באם אינו צריך לעצים א"כ משמע מזה שגם לר' יהודה אין שם מלאכה עליה אם קוצר ואינו צריך לעצים, ונראה שגם זה אפשר לתרץ כי הרי ביארנו שצורת המלאכה קורע שהיתה במקדש כל מטרתה היה רק על מנת לתפור ואמנם גם הקריעה בעצמה היה משום תקון ולכן קובעת הקריעה לעצמה מלאכה אם יש בה תקון כמו בפותח בית הצואר, אבל בקורע, שלא ע"מ לתפור וגם בצורה כזאת שאין שום תקון הרי אינה דומה כלל וכלל למלאכת המקדש: א) שאינה ע"מ לתפור; ב) שאין בה שום תקון אשר במקרה כזה שיש תקון ביארנו שיש לחייב עכ"פ מטעם תולדה לכן דעת התוס' שאין זו כלל מלאכה, ונוסף על כך שגם חורגת ממלאכת מקלקל כי גם מלאכת מקלקל צריכה להיות במסגרת צורת המלאכות שהיו במקדש אלא במקום שהמלאכה תבא לתקן היא באה לקלקל, כמו בחופר בור ואינו צריך אלא לעפרה הרי בעצם החפירה אין שום הבדל אלא שאינו צריך לבור וממילא קלקל את חצירו וכן ביתר המלאכות הדומות להן שאין שום הבדל במהות המלאכה אלא שבמקום שצריך לתקן עשה המלאכה עם קלקול, אבל אם חסר בצורת המלאכה או אין עליה גם שם מקלקל, ומותר לגמרי, אכן הדבר עדיין טעון בירור כי סו"ס אם קורע שיש בו תקון חייב אף שאינו על מנת לתפור ולו זה יהא החיוב מטעם תולדה אבל עכ"פ יש חיוב בקורע א"כ גם במקרה שקורע שלא ע"מ לתפור ואין בו תקון הרי יש חיוב בקורע א"כ גם במקרה שקורע שלא ע"מ לתפור ואין בו תקון הרי יש להתיחס למעשה זו כמו למלאכת מקלקל אשר יש על זה שם מלאכת איסור אלא שפטור מטעם מקלקל).

(5) מה יועיל שיש בו תיקון אין אין בו מלאכה, שהרי קורע לפי דבריו אינה המלאכה

רק הע"מ לתפור שבה.

אכן כל זה לפלפולא אבל בנוגע לדברינו הנזכרים במקרה שמשקה מים לזרעים אשר אין בהשקאה זו תועלת ממשית ובמדה ידועה ההשקאה מקלקלת הרי זה פשוט שאין על השקאה זו שם מלאכה ודומה כמו ששופך על עצים ואבנים שאין זה בגדר מלאכה, אמנם יש עוד להוסיף אולי סו"ס יש מקום בשטח הזרוע שזקוק להשקאה ומים הללו משפיעים לטובה כי מי יכול לקבוע שאין שום שטח זרוע הצריך למים. וע"כ עלינו להשתמש בכלל שאינו מתכוון וגם אינו פסיק רישא.

(ו) אך בעצם הדבר שחידשנו שאם קורע בצורה שיש בו תקון חייב רק משום תולדה, יש לעיין ברמב"ם פ"י מהל' שבת הל' י' אשר מדבריו משמע שחייב משום אב כי הרמב"ם בהלכה זו כולל קורע ע"מ לתפור וכן אם קורע בחמתו או על מת שחייב לקרוע עליו, ורק בהלכה י"א כתב הרמב"ם שאם מפרק ניירות דבוקין או עורות דבוקין ולא נתכוון לקלקל בלבד הרי זה תולדות קורע וחייב, הרמב"ם חילק את דבריו בשתי הלכות ההלכה י' מדבר בחיוב מטעם אב ובהלכה י"א עוסק בענין התולדה וזה בנגוד לדברינו הנ"ל. וכמו כן יש לראות מהלכה זו שאם מפרק ניירות ולא נתכוון לקלקל הרי חייב מטעם תולדות קורע וכבר הבאנו למעלה שלא ברור ברמב"ם בפותח בית הצואר אם החיוב מטעם קורע או מטעם מכה בפטיש, ויש לראות מכאן שגם בקורע שלא ע"מ לתפור החיוב מטעם קורע ולא משום מכה בפטיש, מכיון שרואים כאן שיש במפרק ניירות תולדות קורע שוב ראיתי שבמקצת כונתי ב"ה למשנה ברורה עיי"ש בסי' ש"מ. וכן נשמת אדם הל' שבת כלל כ"ט.

(ז) אכן לעצם השאלה אף אם נחליט שהשקאה זו אינה מביאה תועלת לגידול הזרעים אבל מכיוון שהחם גורם לשמירת הזרעים ועל ידי כך הם גדילים הרי זה דומה להשקאה כי מה לנו אם הצמחים גדילים על ידי השקאה אשר זו נקראת מלאכה לגבי שבת ומה לנו אם הצמחים גדילים על ידי מדת החם הנעשה על ידי המים, אמנם יש רק לברר אם החם המתהווה על ידי זרימת המים הוא גורם חיובי לצמיחת הזרעים ודומה להשקאה או שאפשר שהחם רק שומר על הזרעים שלא יתקלקלו מהקר אבל אינו מוסיף בעצם הגידול ויתכן מאד שאם אינו גורם חיובי וגידול הצמחים אלא מניעת קפאון אינו דומה להשקאה.

(ח) והנה בירושלמי שבת פ"ז למדנו הנוטע המבריך המרכיב המקרסם המזרד המפסל המזהם וכו' הסך המשקה המנקב והעושה בתים וכל דבר שהוא עושה להבחיל את הפרי חייב משום זורע, הקרבן עדה הביא שני פרושים על זה שאמרו והעושה בתים רגילים היו לעשות לאילן גדר אמה סביבותיו וממלאים אותו עפר, וי"מ שעושין לו סוכה מלמעלה להגן עליו מן החמה או מן הצנה. לפי פירוש השני. הרי מפורש למדנו בירושלמי שאם עשה דבר המגין מפני החמה או מפני הצנה הרי זה תולדות זורע וזה עכשיו הגיע לידי ספר טל אורות שמחברו מסתתר ומסתיר את שמו ואמנם ספרו מעיד עליו שגברא רבא הוא וחסידא יתקרי, והאריך מאד בהלכות אלו ובדין זורע מביא שם את כל ההלכות מהירושלמי ומסיק שם שאם כורכים האילנות בחורף בקש וקנים שלא יזיק להם החורף אע"פ שהוא מסיר את המניעה מ"מ זה בא לטובת האילן וחייב משום נוטע. ואמנם צודקים דבריו לכאורה באשר כן משמע מפשטות הירושלמי שאם עושה בית חייב משום נוטע.

(ט) עיי' בירושלמי שביעית פ"ב הל' ג' שג"כ למדנו אותה ההלכה בקשר

לדיני שביעית מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין ועושין להם בתים ומשקין אותן עד ר"ה. מזהמין את הנטיעות מתני' דרבי ברם כרבנן מזהמין מתליעין בשביעית וכו' מה בין המזהם לעושה לה בית המזהם אינו אלא כמושיב שומר בית עושה לה צל והיא גדלה מתמתן, ופירוש הדבר שמזהם נקרא שסכין את העצים בחומר כזה אשר מוליד ריח שהתולעים אינם סובלים אותו ועל ידי זה הם לא נוגעים באילן ואינו אלא גורם צדדי אשר מונע הפסד מהאילן אבל באם עושה בתים יש בזה משום גורם חיובי לגדול האילן על ידי הצל ויש לזה השפעה טבעית שהאילן יגדל ואם כי שכל תפקידו של הבית אינו אלא להגן מחום או מקור בכל זאת החליטו חכמינו שאינו גורם חיצוני אלא משפיע ישיר לאילן שיצמח, ואמנם התנא במשנה הסובר כי זיהום אסור בשביעית ומותר רק עד ראש השנה ולפי הירושלמי הרי פעולת הזיהום באה רק לשמור על העץ שלא יתליע וכאמור שאינו שום גורם חיובי אלא מונע את התולעים שלא יחדרו לעץ, ולכאורה הלא יש להתיר לכו"ע כי מה לי אם מעמיד שומר שהתולעים לא יגשו לאילן אשר לכאורה פשוט הדבר להתיר להבריח תולעים כי הרי אינו עושה שום פעולה בעצם האילן ומה לי אם מזהם להבריח את התולעים, וכמו כן יש להבין את דברי הרמב"ם בפירוש המשניות שמפרש בשביעית פ"ב משנה ד' ועושין להם בתים עושין להם צללים להסך מן הגשם והשמש שלא יזיקום משמע מדברי הרמב"ם שכל מטרתו ופעולתו של הבית אינו אלא שלא יזיק ואינו גורם ממש בעצם גידולו של האילן ולפי דברי הירושלמי הרי ההבדל בין זיהום אשר התנא דברייתא מתיר, לבין עשיית בתים שכלם מודים באיסור מפני שהראשון אינו אלא כשומר צדדי בא רק להגן שהשמש לא יזיק, וראיתי שבספר אמונת יוסף על מס' שביעית וכבר עמד על כך, וכמו כן קשה מירושלמי הנ"ל שנכללים מזהם ועושה בתים בתולדות נוטע, הרי יש ללמוד שמטרתם לא באה רק לשמור מן המזיקים שלא יקלקלו אלא הם מהוים גורמים חיוביים לצמיחה ונטיעה.

(י) והנה בבבלי ע"ז דף נ' גם כן מקשה הגמ' זיהום אוזיהום, דקתני מתליעין ומזהמין בשביעית ורמינהו מזהמין את הנטיעות וכורכין אותן וקוטמין אותן ועושין להם בתים עד ר"ה, עד ר"ה אין בשביעית לא, ודילמא כדר' עוקבא תרי קשקושי הוי חד לאברויי אילנא ואסור וחד לסתומי פילא ושרי ה"נ תרי זהומי הוי חד לאוקמי אילנא וכו' וחד לאברויי אילנא, ועיי"ש ברש"י לאוקמי אילנא שלא יתקלקל מכמות שהוא אבל אינו משביתו אברויי מחזיקו ומשביחו, ובהכרח לומר שיש כאן מחלוקת בין הבבלי והירושלמי שהרי הירושלמי לא מתרץ שיש תרי מיני זיהום אלא הירושלמי רואה מחלוקת בין המשנה והברייתא וכל ההיתר של זיהום מפני שאינו אלא כמושיב שומר, והתנא במשנה סובר שגם מושיב שומר בצורה כזאת אסור מכיוון שהפעולה נעשית בעצם האילן ואף אם זה לאוקמי אילנא, ובסברא זו חולקת הבבלי מכיון שאינו אלא לאוקמי אילנא היינו להקימו על מצבו הקודם ואינו משביחו לכן אין איסור בדבר, וכל האסור נובע רק אם מכניס באילן שבת, לפי זה בודאי קשים דברי הרמב"ם שביאר נדון הבתים שעושים רק להגן מפני השמש ומהסוגיא דע"ז הנ"ל משמע שהמשנה עוסקת בדברים אשר מבריאיים את האילן (ועיי' בשבת הארץ פ"א הל' שביעית שכבר האריך בדין צורת לאוקמי אם העבודה נעשית בעצם האילן או שהעבודה נעשית בקרקע עצמה, לפי הירושלמי

אפשר שהדבר הוא צדדי לגמרי ואכמ"ל כי ברצוננו רק לבאר הדבר שנוגע לנו
בדין עשיית בתים אשר לפירוש הרמב"ם עיקר הדבר בא להגן שלא יזיק).
יא) והנראה לפענ"ד הנה רש"י בע"ז הנ"ל בד"ה עד ערב ראש השנה מפרש
אע"פ שעבודת האילן אסור שלושים יום לפני ראש השנה הכא שרי שלא ימותו
הנטיעות דהנך שלושים יום מדרבנן הם והכא לא גזור, ועיי' במהרש"א שהעיר
בדברי רש"י וז"ל בכדי נקט טעמא שלא ימותו דהא מסקי' שמייירי לאברויי אילנא
ואפ"ה שרי, אמנם המהר"מ ג"כ הקשה קושיא זו ותירץ שם שאפילו למאי דמסיק
דאייירי באברויי אילנא אפ"ה התירו מלאכות הללו בשלושים יום קודם ר"ה דהנך
מלאכות אפילו כשהן לאברויי מקרי שלא ימותו נגד שאר מלאכות שהן עיקרון
להוסיף תיקון, אבל הנך מלאכות אפילו כשהן לאברויי מקרי שלא ימותו דבלא
זה יתקלקלו האילנות עיי"ש במהר"מ, לפי ביאורו יש להבין שאם היה נוגע לאברויי
אילנא גרידא לא היו מתירים העבודה לפני ראש השנה ועיקר ההיתר הוא שלא
ימות האילן, ולכן תפס רש"י את עיקר הטעם שלא ימותו הנטיעות. וכן עיי' בר"ש
שביעית פ"ב מ"ד ד"ה מזהמין ומיהו זיהום דהכא צריך לומר דמתחזק את האילן
ומשביחו, ומשמע עד ר"ה אין בשביעית לא, ובמסכת ע"ז משני תרי זיהומי הוי חד
אוקמי אילנא ושרי בשביעית וחד אברויי אילנא ואסור, ואע"ג דעבודת אילן אסורה
לי יום לפני ר"ה הכא שרי שלא ימותו הנטיעות הרי הר"ש ג"כ הביא את תירוצו
הגמ' שמייירי באברויי אילנא ושוב הקשה מ"מ איך התירו עבודת האילן לפני ר"ה,
ותירץ מפני שלא ימותו הנטיעות הרי משמע בפירוש מדברי הר"ש כפירוש
המהר"ם הנ"ל, ואולי גם הרמב"ם שמפרש ועושה להם בתים עושין להם צללים
להסך מן הגשם והשמש שלא יזיקום מתכוון להורות שטעם ההיתר של עבודה זו
לפני ראש השנה מפני שיש חשש הפסד ואמנם ביחד עם זאת יש גם השפעה שהאילן
יצמח ויגדל.

יב) לאור הנ"ל הרי יש ללמוד לנדון דידן שממטיר מים על הזרעים ועל
ידי כך מצילים את הזרעים אבל יתכן מאד שגורם גם כן שהזרעים יגדלו ויצמחו
ודומה ממש לעושה בית שחייבין מטעם תולדות זרע, ולכן אין לכאורה שום מקום
להתיר להמטיר מים על שטח זרע, אכן אין לקבוע שיש תמיד במלאכה זו איסור
דאורייתא כי יתכן מאד שאין המטרה כזו גורמת באופן ישיר לצמיחת הזרעים.
ובמקרה של צורך גדול אשר אי אפשר להנצל מהקר ומכרחים להמטיר מים
בצורה הנ"ל, הנני מציע — אבל רק בתור הצעה כי יש להתייעץ עם דעת הגדולים
אם יסכימו לכך, — לסדר את ההשקאה על ידי גרמא, ואפשר באופן פשוט שעם
פתיחת הברז יזרמו המים לתוך מיכל מים ורק אחרי שיתמלא מיכל המים ויגיע
למידה מסוימת יצאו המים מן המיכל ויזרמו לתוך צנורות ועל ידיהם תבא ההמטרה,
וזה גרמא ממש הואיל ועד שיתמלא מיכל המים יקח זמן רב שאין כבר כח ראשון,
וגרמא במקום פסידא הלא התירו בשבת ואמנם יש עוד לברר את כל הפרטים בדיני
גרמא אשר רבותינו האחרונים האריכו בזה אבל יש מקום לדון בזה וצדדים להקל
ע"י גרמא.